

İSTANBUL'DA YENİ BULUNAN İKİ BİZANS MEZAR KABARTMASI VE BENZERLERİ(*)

Nezih FIRATLI

1958 yılı yaz aylarında, İstanbul'da Taşkasap'ta, Tevfik Fikret Sokağında kanalizasyon hendeği kazılırken karşılıklı 50 ve 41 No. lu evlerin önünde (Res. 1), akroterleriyle beraber işlenmiş lâhit cephesi şeklinde gayet iyi durumda, köfeki taşından mamul bir kabartmaya rastlanmış ve bu kabartmanın mahiyetini anlamak için İstanbul Arkeoloji Müzelerince burada ufak çapta bir araştırma yapılmıştır. Kazı yeri dar bir sokak olduğu için, bu araştırma kâfi derecede etraflı olmamışsa da, çalışma sırasında, gayet iyi muhafaza edilmiş ikinci bir kabartma bulunmuş ve her iki kabartmanın mahiyetini anlatan müşahedeler yapılabilmektedir (1).

Kabartmalara bugünkü zeminden 2.50 m. derinde *in situ* durumda rastlandı. Birinci kabartma kuzey-güney yönünde, köfeki plâklarla kaplı bir zemin üzerinde, aynı taştan yapılmış ve kabartmanın istinat etmesi için yuva ihtiva eden bir kaide üzerinde idi (Res. 3). Bu kabartma üç yanı 0.60 m. kalınlığında duvarlarla çevrili takriben 1.00×2.00 m. ölçüsünde bir mezarın ön cephesini kapatıyordu (Res. 2). Mezarı çevreleyen diğer üç duvarın üzerinde silme seviyesi, kabartmanın akroter dışında kalan yüksekliğini aşmıyor-

(*) Birinci kabartma bulunduğu, buluntu yerini Arkeoloji Müzeleri Müdür Muavini Osman Sumer ile o zamanki hafriyat memuru Musa Baran tetkik ederek müşahadelerini raporla tesbit etmişlerdir. İkinci kabartmanın araştırılmasında ve plânın yapılmasında bu rapordan faydalanılmıştır. Yazı hazırlanırken Hocam Ord. Prof. A. M. Mansel'in kıymetli irşadına mazhar olduğumu ve arkadaşım Doç. Dr. Semavi Eyice'nin yardım ve mütalaalarından istifade ettiğimi belirtmek ve kendilerine teşekkür etmek isterim.

(1) İlk haber için Bk. *Anatolian Studies* IX, 1959, s. 31.

du. Duvarların daha üst kısımları harap olduğundan, binanın örtüsü ve yüksekliği hakkında bir şey söylemek kabil değildir. Bu kabartmanın kuzey ve güney yanında duvarlar batıya doğru 1.00 m. kadar uzanmakta olup, kuzeydeki uzantı köşe yaparak kuzeye dönmekte ve bu duvarın gerisinde bir mezar bulunmakta idi (Res. 2/I/C). Bu mezarın batısında, güney duvarı doğrultusunda ve mezarın batı duvarına temas eder halde ikinci bir kabartma diğeri ile aynı şekilde dik duruyordu. Bu kabartma dahi takriben 1.00×2.00 m. ebadındaki bir mezarın ön cephesini örtmekte idi (Res. 2/I/B). Bu mezarın zemininde dört köşede küçük sütun başlıklarından yontulmuş, yüksekliği 0.18 m. olan dört tane küçük kaide bulunmakta idi. (Res. 3-A). Bu kaideler mezarın içine ayrıca belki bir ahşap lâhtin konulmuş olduğunu gösteren delilleri teşkil etmektedirler.

Bu kabartmaların istinat ettikleri köfeki bloklar kaldırıldığında, bir metre derinliğinde ve kabartmaların duruş istikametlerine dikey halde yanyana ikişer mezarın bulunduğu görüldü. Kabartmalar bu çifte mezarın tam ortalarında durmakta idiler. İkinci kabartmanın altındaki çifte mezarın güneyinde, bu çifte mezara dikey vaziyette bir tek mezar bulunmakta, bunun güneyinde ise, evvelkinin aynı bir çifte mezar daha güneye doğru uzanmakta idi (Res. 2/II). Bu mezarların tamamının çevresi moloz taş duvar ile yapılmış olup, horasan harç ile sıvalı idi, mezarlar içinde müteaddit iskeletler vardı. Yani bunlar tek bir şahsa mahsus olmayıp muhtelif şahıslara ait iskeletler ihtiva eden umumi mezar veya aile mezarı mahiyetinde idiler. Mezarları birbirinden ayıran ara bölmeleri yine köfeki levhalarla yapılmışlar-

dı. Bütün bu mezarların üzerini örten köfeki bloklar muntazam döşeli bir saha meydana getirmekte olup, bu iki kabartmanın önünde oldukça geniş bir saha meydana geliyordu. Kabartmaların birbirine nazaran durumu Ravenna'daki Galla Placidia mauseleumunu hatırlattığından (2) bir üçüncü kabartmanın güneyde veya batıda olması ihtimali düşünülebilirdi. Biz de iki istikamette araştırma yaptık da, kabartma bulunmadı, daha fazla araştırma yapmağa da o istikamette bulunan evler mani oldu.

İlk bakışta lahit cephesi intibai bürkan bu kabartmalar her ne kadar bir mezara ait iseler de, monolit bir lahte ait parçalar değildirler. Üç tarafı örme duvar ile çevrili olan bir mezarın ön cephesini kapatmak üzere sütunlu lahit cephelerini takliden yapılmışlardır. Akroterlerin de gösterilmiş olması bu tesiri kuvvetlendirmektedir. Bu mezarın üstü ayrıca taş levhalarla kapatılmış olmalıdır, fakat bunlara ait izleri tesbit edemedik. İlk bulunan 5122 No. lu kabartmanın (Res. 4) üst kenarında görülen boydan boya oyuk kısım, 5123 No. lu diğer kabartmada da kısmen mevcuttur. Bu oyukların mezarların üstüne konacak örtüyü tutmak üzere yapılmış olmaları gerekmektedir. Buldukları durum dikkate alınmasa bile bu iki kabartma ile İmrahor Camiinde bulunan (3) ve bazan "lahit parçası" olarak mütalâa edilen (4), akroterli parçanın, yekpare bir bloktan yapılan ve ayrıca bir kapağı olan bir lahtin parçası olmaması gerekir. Zira bir lahtin kapağına ait olması gereken akroter ile sanduka kısmı aynı bloktan işlenmiştir, aynı zamanda köşeler, bir lahtin

(2) W. F. Volbach, *Frühchristliche Kunst*, München, 1958, Lev. 144-147, s. 72-73; JAJ, 64, 1960 s. 69; *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No. 9, 1960, s. 6, Res. 30-31. Bu yazı kısaltılmış olarak ayrıca *Cahiers Archéologiques XI* de de neşredilecektir.

(3) G. Mendel, *Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines* II, 1914, No. 670.

(4) J. Kollwitz, *Oströmische Plastik der Theodosianischen Zeit*, Berlin, 1941 s. 163, lev. 56/2.

köşesi şeklinde dar yanlara doğru uzamakta, muntazam bir levhanın kenarı olarak yontulmuş halde nihayetlenmektedir. Lahit parçasında hiç olmazsa yana uzayan kısımların izlerinin görülmesi gerekir. Şu halde akroter ihtiva eden bu iki kabartma, sütunlu lahitlerin taklidi olup, kâgir bir mezarın yalnız ön cephesini örtmek suretiyle ona lahit görünüşü vermektedirler. Böylece yekpare bloktan yapılmış lahte nazaran çok daha ucuza, bir nevi "taklit lahit" elde edilmektedir. Bu müşahede İmrahor Camiinde bulunan akroterli parça hakkında Pantchenko tarafından ileri sürülen izah tarzına (5) vüzuah vermektedir.

Taşkasap'ta bulunan bu iki kabartmanın durumu ve buldukları yer genel olarak Vatikanda San Pietro kilisesi altında meydana çıkarılan mezarlara, bilhassa "Mısırlıların Mezarı"na benzetilebilir (6). Bu kabartmaların bağlı buldukları mezarların heyeti mecmuası, bir mezar binasının günümüze intikal eden kalıntısı olmalıdır.

Her iki kabartma da işlenmesi kolay bir nevi kalker olan "köfeki" denilen Bakırköy taşından yapılmıştır. Birinci kabartma (No. 5422, Res. 4) birbirinden sütunlarla ayrılmış ortadaki üçü kemerli, yanlardaki ikisi köşeli olan beş nişli bir lahit cephesi şeklinde olup bir "Traditio Legis" sahnesi ihtiva ediyor. Aslında kapağın kenarını temsil eden, kemerler üzerindeki bantta, madeni harflerle yazıldığı anlaşılan bir satır kitabe vardır. Harfler, tamamen kaybolmuş ise de, kalan izlerden mezarın EYTYXIOC isimli bir şahsa ait olduğu anlaşılmaktadır. Kabartmada esas önem ortadaki nişte teksif edilmiştir. Sağda ve solda ayakta duran şahısların, hattâ akroterlerdeki havarilerin bakışları, mer-

(5) A. Pantchenko, Note sur les reliefs d'Imrahor Djamissi, Mendel. *Catalogue des sculptures*, II, s. 461-463; bu yazının Rusca olan aslı için bk. *Bulletin de L'institut impérial russe d'archéologie à Constantinople*, XVI, 1912, s. I-358. Lev. I-III, (Rusça).

(6) J. Toynbee - J. W. Perkins, *The Shrine of St. Peter*, London, 1959, s. 51, Res. 7, Lev. 7.

kezi nişte ayakta duran sakalsız ve genç tasvir edilen İsa'ya tevcih edilmiştir. İsa, elinde rulo tutmakta, sağ eliyle bu ruluyu işaret etmektedir. İsa'nın yanındaki şahıslar, havari Petrus ve Paulus olmalıdır. Sol yandaki nişte sağ elini düşünür vaziyette başına temas ettiren bir kadın, sağ yanda ise elinde açık bir rulo tutan diğer bir kadın vardır. Buradaki kadın figürlerinin ne olduklarını kestirmek güçtür. Mamafih İstanbul'da bu çağa ait diğer kabartmalarda da kadın figürlerine rastlanır (7).

İkinci kabartma (No. 5423, Res. 5) sütunlu lahit cephesi şeklindedir. Burada bir "*Majestas Domini*" sahnesi vardır (8). Diğerleriyle aynı işçiliği gösteriyor. Nişlerin kemerleri diğer kabartmaya nazaran yarım daireye daha yakındır. Sütunların ve şahısların yüksekliği diğerine nazaran daha kısadır. Kabartma muntazam bir dikdörtgen şeklinde değildir, sol kısmı, sağa nazaran daha alçaktır. Ortada helezoni yivli sütunlarla tahdit edilmiş olan nişte sakalsız ve genç İsa, ayakları geniş silmeler ihtiva eden bir tahta oturmuştur, ayaklarını bir tabureye basıyor. Sol elinde açık halde mukaddes kitabı tutuyor. Sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. Sağ yanda Havari Petrus, sol yandaki nişte Paulus vardır. Diğer iki nişteki şahıslarla akroterlerdeki büstler havarileri temsil etmelidir. Her iki kabartmada da erkek figürlerinden bazılarının saçları enselerine kadar uzamakta ve kulakları hizasında uzaktan küpe hissi veren birer bukleye yapılmıştır. Yine bazı figürlerin göz bebekleri ve göz pınarları aynı kalınlıkta makkapla oyulduğundan, bu hal profilden tasvir edilen figürlerde çifte göz bebeği görünüşü hâsıl ediyor.

(7) Meselâ İstanbul Müzesindeki beşinci asır sonuna ait sütun tamburunda iki kadın görülmektedir: Mendel, *Catalogue des Sculptures II*, No. 659; Pierce - Tyler, *L'Art Byzantin*, I, Paris 1932, s. 81, Lev. 127; F. Volbach *Frühchristliche Kunst*, lev. 76, s. 59

(8) *Majestas Domini* için bakınız: F. Gerke, *Christus in der Späntiken Plastik*, Mainz 1948, s. 49 vd.

İstanbul'da Bulunan Aynı Tip Diğer Kabartmalar

İstanbul Müzesinde bu kabartmalarla aynı mahiyette mahallî kalkerden yapılmış kabartma parçaları mevcuttur. Bunların bir kısmı Taşkasap kabartmaları gibi sütun ve kemer gibi sütunlu lahitlere mahsus hususiyetler ihtiva etmekte, diğerlerinde ise zengince süslü veya basit bir bordür bulunmaktadır. Her iki grubun alt kısmında daima düz boş bırakılmış bir bant vardır. Mimari tezyinatı olanlar yukarıda zikredilen İmrahor Camiinde bulunan akroterli parça (9) ile 1957 de Topkapı güneyinde yeni açılan girişin tanzimi sırasında bulunan parçalar (10) (Res. 6 - 12), Çapa'da evvelce bulunan parça (No. 4536, Res. 13) ve İstanbul'da bulunmuş olmakla beraber hakiki bulunduğu yer bilinmeyen Daniel kabartması ihtiva eden parçadır (No. 3289, Res. 14). Bunlara Edirnekapıda surlarda evvelce bulunmuş olan parça (11) da ilâve edilebilir. Berlin'deki, İstanbul'da bulunan mezar stelinin (12) de bu seriye ithali gerekir. Bu stel bize, sütunlu lahitleri taklit eden bu kabartmalar yanında, bunlardan daha mütevazı mezarlara ait olan yine sütun veya paye ile tahdit edilmiş niş şeklinde, daha ziyade doğuda Mısır'da rastlanan tipte (13), stellerin

(9) Mendel II, No. 670; *The Walters Art Gallery, Early Christian and Byzantine Art*, Baltimore, 1947, No. 58, Lev. IV.

(10) Bu kabartmalar Topkapı güneyinde Millet Caddesi için surlarda yeni açılan girişin iki yanındaki duvarlarda Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rüstem Duyuran idaresinde yapılan restorasyon faaliyeti sırasında, dış surlarda tamir malzemesi olarak kullanılmış halde ele geçti, aynı tipten muhtelif kabartmalara ait oldukları anlaşılıyor. Bu parçaların burada zikrine müsaade ile yazımın tamamlanmasına yardım eden ve kendi neşir hakkından feragat gösteren sayın Müdür R. Duyuran'a teşekkürlerimi tekrarlarım.

(11) Mendel III, No. 1318

(12) K. Wessel, *Ein Führer durch die Frühchristlich - Byzantinische Sammlung*, Berlin, 1957, s. 120.

(13) Bu tip steller için Bk. K. Wessel, *Op. Cit.* s. 120; Ç. M. Kaufmann, *Hendbuch der Christlichen Archaologie*, Pedarborn 1913, s. 490, Res. 188.

de bulunduğunu gösteriyor. Mimari dekorasyon ihtiva eden bu parçalar yanında yine kalkerden ve bu kabartmalara benzer işçilik gösteren diğer seride ise üst ve yan kenarlar bazan zengin, bazan basit bir yaprak sırası ihtiva eden bordür ile tahdit edilmiştir. Bunlar İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas Domini tasvirini havi olan iki kabartma (14), Mevlevihanekapı İsa kabartması (15), Edirnekapı'da bulunan İsa'nın Mucizesini tasvir eden parça (16), Altımermer'de bulunan Yahudi gençlerini fırında gösteren kabartma ile Hazreti Yunus'un deniz ejderi tarafından yutuluşunu gösteren kabartma (17), Fenari İsa'da bulunan, yine Hazreti Yunus'un yutuluşunu gösteren kabartma (18) (No. 4517, Res. 15) dir. Hazreti İbrahim'in kurban kesmesini gösteren kalker kabartma işçiliği ve malzemesi itibariyle İmrehor Camii kabartmaları meyanında mütalâa edilirse de (19), arka yüzündeki silmeler ve salıp kabartmasından anlaşıldığına göre, doğrudan doğruya bir korkuluk levhasıdır (Res. 16 A. B.), bu sebeple bu mezar kabartmalarından ayrı mahiyettedir. Saydığımız diğer kabartmaların arkaları işlenmemiş ve düz bırakılmıştır, kalınlıkları da korkuluk levhalarına nazaran fazladır. Bunların da sütunlu lahit taklidi kabartmalar gibi kâgir bir mezarın ön kısmını örten, fakat bu defa sütunsuz ve tek sahne ihtiva eden lahit cephelerini takliden yapılmış olmaları mümkündür. Bilhassa İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas kabartmalarının şekli bunu mümkün kılmakta -

dır. Bunların arkaları kaba bırakıldığı için Pantchenko'nun da düşündüğü üzere (20), korkuluk levhası olmadıkları gibi, kalınlıklarından ötürü kaplama levhası olmaları da az ihtimal içindedir ve mezar cephesini kapatan kabartmalar olmaları çok daha mümkündür. Bunlardan Majestas Domini kabartmasının sağ tarafının işlenmemiş olması ise, Taşkasap kabartmalarından Traditio Legis kabartmasında, kabartmanın sol tarafının duvarla kapandığı için kısmen işlenmeden bırakılmış olması gibi (Res. 3), bu kısmı muhtemelen bir duvarın kapatmış olması ile izah edilebilir. Durumları izah edilememiş olmakla beraber, İmrehor Camii kabartmalarının genel olarak Manastırlara mahsus ossuarlarda kullanılmış oldukları kabul edilmiş gibidir (21). Hemen hemen aynı kalınlıkta olan ve benzer hususiyetler gösteren Edirnekapı (22) ve Mevlanekapı (23) kabartmaları ile Yunus'un yutulmasını gösteren kabartma (Res. 15) için de aynı teklif yapılabilir. Çevrelerinin şeklinin biraz değişik ve kalınlıklarının daha az olmasına rağmen Altımermer kabartmalarının da (24) aynı tip kabartmalardan olmaları mümkündür.

Nekropol:

Kabartmalarımızın bulunduğu Taşkasap ve Çapa semti Konstantin surlarının geçtiği hat civarına rastlıyor (25) (Res. 17). Bu havalide zaman zaman mezar buluntularına rastlanmaktadır. Müzede toplanan bu eserler Tevfik Fikret Sokağının da dahil olduğu Çapa muntikasının Bizans çağında nekropol olduğu hakkında kâfi delil teşkil edecek miktardadır. Burada evvelce kitabeli Bizans mezar taşları bulun-

(14) Mendel II, No. 668 ve 669; *Early Christian and Byzantine Art* No. 57, 59 T. Rice, *Kunst Aus Byzanz*, No. 16; Peirce-Tyler, *L'Art Byzantin I*, No. 128 a. Volbach, *Fruhchristliche Kunst*, Lev. 81, s. 60.

(15) Mendel II, No. 673; Peirce-Tyler, *Op. Cit. I*, No. 164.

(16) Mendel II, No. 672; Peirce-Tyler, *Op. Cit. I*, No. 165.

(17) Mendel II, No. 686-687.

(18) N. Fıratlı, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Seçme Bizans Eserleri Rehberi*, İstanbul, 1955, s. 32.

(19) T. Rice, *Byzantine Art*, London 1954, s. 159; *Kunst Aus Byzanz* s. 38

(20) Pantchenko, *Mendel II*, s. 461

(21) *Early Christian and Byzantine Art*, Baltimore 1947, s. 32-33, No. 57-59. T. Rice, *Kunst Aus Byzanz*, s. 38.

(22) Mendel II, 672

(23) Mendel II, 673

(24) Mendel II, 686-687.

(25) R. Janin, *Constantinople Byzantine*, Paris 1950, s. 32

muş (26), daha sonra 1931 de kırmızı breşten çocuk lahti ele geçmiştir (27) (Res. 1/3). Çapa Kız Sanat Okulu yanında kitabeli iki basit mermer mezar steli (28) ile yukarıda zikredilen kalker kabartma parçası (No. 4536, Res. 13) ele geçmiştir (Res. 1/2). Son yıllarda yine aynı yerde okulun önünde bir stel ve lahit kapağı bulunmuş (Res. 1/3) ve içi mumya şeklinde oyulmuş basit bir lahte tesadüf edilmiştir (29) (Res. 1/4). Daha batı kuzeyde Guraba Hastahanesi bahçesinde içleri mumya şeklinde oyulmuş Bizans lahitlerine rastlanmış ve bunlardan kapağında enteresan bir salip kabartması olan çocuk lahti Müzeye nakledilmiştir (30). Bu saha ile surlar arasında da R. Jan bir nekropol işaretlemektedir (31) Bu noktanın kuzeyinde olan ve şehrin esas merkezinden hemen hemen aynı uzaklıkta bulunan Fenari İsa Camii civarı ve Sarıgüzel'de (32) aşağı yukarı aynı çağ mezarlık malzemesi veren bir nekropol'dür (Res. 17/6). Buradan Marmara sahiline doğru ilerlendiğinde Altımermer'de aynı tip mezarlık buluntularına rastlanır, daha güneyde, Berlin'deki İsa ve Havarileri havi meşhur Sidemara tipi lahit parçasının (33) bulunduğu

Samatya - Sulumanastır'a varılır (Res. 17/8) ve nihayet aynı tip kabartmaların bulunduğu İmrehor Camiine erişilir (Res. 17/9).

Yukarıda zikredilen kabartmaların birçoğu, Topkapı, Mevlanekapı ve Edirnekapı'da surlarda yapılan tamirlerde malzeme olarak kullanılmış halde ele geçmiştir. Bu ise tamir için gerekli malzemenin surlardan pek uzak olmayan nekropolden de toplandığına işaret eder. Bu suretle Erken Bizans çağında Konstantin surları ile bugünkü surlar arasında kalan sahanın bilhassa yedinci tepenin bulunduğu Topkapı - Çapa arasının nekropol olduğu anlaşılmaktadır. Antik çağda Çemberlitaş, bilhassa Beyazıt - Lâleli ve Süleymaniye arasında bulunan nekropolün (34), Konstantinden sonra şehrin genişlemesine paralel olarak, batıya doğru yer değiştirdiği, bilhassa V ve VI ncı asırda bu sahada yapıldığı söylenebilir. O halde kabartmalarımız, gayet geniş bir sahayı işgal eden bu nekropoldeki oldukça büyük bir mezar binasından gelmektedir. Bu tip diğer kabartmaların bulunuşu, bu nekropolde aynı tipte müteaddit mezarların bulunduğunu göstermektedir.

(26) J. Ebest, *Mission Archéologique de Constantinople* 1920, Paris, 1921 s. 50, No. 5. Müze env. no. 2787-2788.

(27) Arif Müfit (Mansel), *AA*, 46, 1931, s. 175, res. 3, Müze env. No. 4014.

(28) Stellerin Müze env. no. 4010-4011. Bu kabartma parçası ve steller Çapa ve civarının yangın yeri halinde bulunduğu ve yeni binalar yapılmaya başlandığı sırada ele geçmiştir. O zamanki kayıtlara göre buluntu yeri Nurlu Dede mahallesinde Kalender Çeşme sokağında mektep ittisindedir ki, burası Çapa Kız Sanat Enstitüsünün arka avlusu güneyine yakın bir noktadır. (Bu mevki için Bk. E. Halkı Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul, 1958, Pafta D/4).

(29) N. Firath, İstanbul ve civarından üç not. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı V* 1952, s. 62 No: 1, 2, S. Eyice, *Anadolu II*, 1955, s. 83.

(30) İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 7, 1956, s. 55, Müze env. no. 5220.

(31) Janin, *Constantinople Byzantine*, Harita I.

(32) Arif Müfit (Mansel), *İstanbulda Bulunan bir Prens Lahti*, İstanbul, 1934, s. 5.; A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin, 1936 s. 95, No. 22.

(33) K. Wessel, *Op. Cit.* s. 173, Res. 5; Volbach, *Frühchristliche Kunst* s. 58, lev. 73.

Kabartmaların Tarihi:

Bu iki kabartma gerek şekil, gerekse mevzu bakımından henüz putperest geleceğin tesirlerini muhafaza etmektedir. Üzerlerinde tasvir edilen *Majestas Domini* ve *Traditio Legis* Konstantin'den sonraki çağda çok kullanılan ve esasında putperest ânaneyi devam ettiren mevzulardır (35). Bu sebeple ilk bakışta kendilerine verilecek tarih VI ncı asır sonundan sonraya ait olmayacağı gibi, Konstantin çağından evvele de ait olmamalıdır. Aşağı yukarı aynı mevzuları havi İmrehor Camii kabartmalarına yakın bir tarih verilmesi ge-

(34) N. Firath, *Découverte de Trois églises byzantines a İstanbul*, *Cahiers Archeologiques V*, 1951, s. 183; E. Mamboury, *Les Necropoles de Byzance*, *Buletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, No. 79, 1948, s. 27/30.

(35) C. M. Kaufmann, *Handbuch der Christlichen Archaeologie*, s. 498 vd.

rekiyor. Fakat işçiliği on'lara nazaran daha itinalıdır. Diğer yandan mermerden yapılmış, hanedana mensup bir şahsa ait olan Sarıgüzel lahti ile Berlin'deki Samatya'da bulunmuş olan Sidemara tipi lahit parçasında görülen itinalı işçilikten de ayrılmaktadır. On'ların birinci sınıf işçiliği yanında, bu kabartmalar ikinci derecedeki sanatkârlar tarafından ucuz ve kolay işlenen malzemeden "taklit lahit" olarak yine ikinci derecedeki şahsiyetler için yapılmışlardır. Şu halde bu iki kabartmayı V inci asrın ikinci yarısına veya en geç altıncı asır başına tarihlendirmek yerinde olacaktır.

Bu seriden olan yeni bulunan Topkapı kabartmalarının, birkaç ayrı mezar kabartmasının parçası oldukları görülmektedir. Gerek kalınlıkları, gerekse üslupları birbirinden ayrı eserlerdir. Mısır'a kaçış (Res. 8), İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş kabartması ile aynı tarihe ait olmalıdır. Başların profilden işleniş tarzı, kumaş katlarının şekli bunu teyit etmektedir. Majestas Domini tipindeki parça (Res. 11), ayakta havari kabartması (Res. 10), İmrehor Camii *Majestası* ile aynı üsluptadır, belki de aynı atölye malıdır. Alınlıklı köşe parçası ile (Res. 6), sakallı erkek figürünü havi kemerli parça (Res. 7) aynı esere ait olabilirler. Erkeğin elbisesinin kolunun kumaş katlarının keski ile gösterilmesi, büyük Traditio Legis kabartmasındaki İsa'nın kollarının ve Daniel kabartmasında (Res. 14) kumaş katlarının işleniş gibidir. Bu bakımdan bu iki parçayı, iki havari büstünü (Res. 12) ve akroter ihtiva eden parçayı (Res. 9) Taşkasap kabartmaları ile aynı zamana tarihlemek mümkündür. Kumaş katlarının şekli ve kemerin boş ve düzgün bırakılmış olması sebebiyle Daniel kabartması da (Res. 14) aynı zamana tarihlenebilir. Çapa'da bulunan Yunus kabartmasının (Res. 15), bu mezar kabartmaları serisinin son misallerini teşkil ettikleri söylenebilir. Bu parçalarda görülen yaprak sıraları, V inci ve daha sonraki asırlara ait Ravenna lahitle-
rinde mevcuttur. Meselâ Piskopos Theo-

dor'un 658 yılına ait lahtinde vardır. İki parçada bu yapraklar daha fazla stilize edilmiştir. İşlenişlerinin kabalığı, kumaş katlarının şekli itibarıyla, bu iki kabartmayı VI nci asır sonuna veya VII nci asra tarihlemek gerekir.

İstanbul'a mahsus bir kalker ile yapılmış olan bu kabartmaların hepsinin yine İstanbul'da imal edildiklerini düşünmemek için sebep yoktur. Bunlar muayyen birkaç atölyenin malı gibi görünmektedir. Meselâ iki büyük kabartma aynı atölyenin malıdır, Topkapı kabartmalarından yukarıda sayılanları da İmrehor Camiinde bulunan Majestas kabartması ile aynı atölyede yapılmış olmalıdır.

Bu seri kabartmalardan büyük bir kısmı surlarda yapılan tamirler sırasında kullanılmış olarak bulunmuştur. Bu husus tarihleme bakımından bir kıymet ifade etmiyor. Zira surlarda en son yapılan tamirlerde bile yakın olan nekropolün malzemesinin kullanılmış olmaları mümkündür.

Traditio Legis kabartmasındaki kitabe geçen EYTYXIOC ismi üzerinde biraz durarak yazımıza son verebiliriz. İstanbul'da EYTYXIOC isimli birisi tarafından kurulmuş bir manastırın mevcudiyeti bilinmektedir. Bu manastırın kayıtlara göre IV ve V inci tepeler arasında, muhtemelen Haliç yakınındaki St. Laurentius ve St. Matron kiliselerine yakın olması gerekmektedir. Bu manastırın bânisi EYTYXIOC 518 - 536 yılları arasında vazife görmüştür (36). Kabartmanın üslubuna göre verilecek tarih aşağı yukarı bu tarihe uyuyorsa da, kabartmalar 5 inci tepeden uzakta, 7 nci tepenin güneyinde bulunmuştur. Bu vaziyette bu iki şahıs arasında bir yakınlık kurmak için isimlerinin aynı oluşundan başka bir sebep yoktur. Kabartmada adı geçen EYTYXIOC'un, bu kabartmanın vaziyetine göre büsbütün basit bir adam olmadığı anlaşılıyorsa da, geniş Constantinopolis nekropolündeki herhangi bir EYTYXIOC olması çok daha fazla ihtimal içindedir.

(36) R. Janin, *Les Eglises et les Monasteres*, Paris, 1953, s. 125.

K A T A L O G

Yazıda zikredilen İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki aynı tip kalker mezar kabartmaları

1 — Büyük kabartma. *Traditio Legis* (Res. 4). İstanbul, Taşkasap, Tevfik Fikret Sokağında bulundu (Res. 1/1). Müze env. No. 5422. Uzunluk 2.15, yükseklik (arkroter ile beraber) 1.22 m., kalınlık 0.20 m., sütun yüksekliği 0.42/0.43. Sütun başlığı 0.10 m. Tamam durumdadır, sütunlu bir lahtin uzun cephesi şeklinde olup, iki yanda akroterleri vardır, akroter dörtte bir daire şeklindedir, esas levha ile beraber yontulmuştur. Arkası ve yanları düzdür, yanlarda bir lahtin yan cephelerinin geriye doğru uzaması gereken kısımlarının veya parçaları veya izleri yoktur. Ön yüz iki yanlarda şakulî bir yiv ihtiva eden payelerle tahdit edilmiş olup, sütunlarla ayrılmış, ortadaki üçü ornemansız kemeri havi, yanlardaki ikisi köşeli olan beş nişten meydana geliyor. Ortadaki iki sütun helezoni yivli, yanlardaki iki sütun ise düzdür. Sütun başlıkları korint nizamında olup iki büyük akant yaprağından teşekkül ediyor. Yaprakların uçlarında makkapla yapılmış delikler vardır. Kaide-leri dört köşe bir plintos üzerinde geniş bir torusu havidir. Kemerler arasında kalan boşluklardan ortadakilerde rozetler, diğer ikisinde üçer yapraklı zambak vardır. İsa'nın solundaki rozetin yaprağı diğerlerinden bir fazladır. Kabartmanın sağ yanındaki yarım ekussonda bir nebati süs vardır, buna tekabül eden soldaki saha duvar ve silme ile kapandığı için işlenmemiştir. Kemerler üzerinde, esas itibariyle bir lahitte, kapağının kenarını temsil eden bantta madeni harflerle yazılmış olduğu anlaşılan bir satır kitabe vardır, harfler kaybolmuştur, kalan izlerden kitabeyi çözmek mümkündür. Kitabede geçen iki şahıs ismi sonradan silinmiş, belki başka bir isim kazanmıştır. Akroterler arasında üst kenar öne doğru meyillidir, burada boydan boya, kabartmanın gerisinde kalan mezarı örten örtüyü tutan bir diş yapılmıştır. Bu kısmın

ortasından bir parça iki harfin yarısı ile beraber kopmuştur.

2 — Büyük kabartma. *Majestas Domini* (Res. 5). Evvelki ile aynı yerden bulundu. Müze env. No. 5423. Uzunluk: 2.06 m. Yükseklik (arkoterle beraber), sağda 1.20 m., solda 1.26 m. Kalınlık 0.20 m. Sütun yüksekliği 0.34 m. Başlık 0.10 m. Evvelki ile aynı şekildedir, aynı işçiliği gösteriyor. Yanlardaki payeler üçer yivlidir. Bu kabartmada kemerler daha yüksek, sütunlar daha kısa, figürler daha bodurdur. Kemerler üzerindeki bant düzdür, kitabesizdir. Sütunların altındaki plintos, diğerinden daha enlidir. Kabartmanın solu sağından daha alçaktır. Akroterler daha büyüktür. Sol akroter kopmuş ve yapılandırılmıştır ve arka kısmından da bir parça kopmuş ve kaybolmuştur. İki akroter arasında kalan kenar diğeri gibi öne meyillidir, sağ tarafından bir kısmı oyulmağa başlanmışsa da, sonuna kadar tamamlanmamıştır. Kabartma tamamdır, kenarlarının zedelenmesinden başka bir eksigi yoktur. Kemerler arasında kalan ekussonlarda altışar yapraklı rozet vardır. İsa'nın solundaki rozet 7 yapraklıdır. İki yanlardaki yarım ekussonlarda iki yapraklı birer zambak çiçeği vardır.

3 — Kabartma parçası (Res. 6). Topkapı güneyinde açılan yeni girişin iki yanındaki surların temizliği ve restorasyonu sırasında, dış surlarda kullanılmış olarak bulundu. No. 5417. Uzunluk 0.75 m., yükseklik 0.27 m., kalınlık 0.16 m. Yukardaki iki kabartmaya benzer bir mezar kabartmasının sol köşesi olmalıdır. İki dış sırası ile süslü köşeli bir nişin üst kısmını havidir. Sol tarafta dört helezondan meydana gelen bir yarım palmet vardır, sol kemerli nişin kemerine ait ufak bir iz vardır. Kemerle alınlık arasında kalan ekussonda derin bir kaptan için iki güvercin görülmektedir. Güvercinler çok iyi işlenmiştir. Üstte ince bir bant vardır. Sol köşenin üstünde akroter olup olmadığı belli değildir, bu kısmı fazla harap olmuştur. Sol kenarda da ince bir bant kabartmanın solunu tahdit ediyor. Alınlıkta sağda bir dik, biri sağa bükülmüş iki çam kozalağı görülüyor,

solda, sağa uzanan bir el (?) görülüyor. Arkası ve sol yanı düzdür.

4 — Kabartma parçası (Res. 7). Evvelki ile aynı yerden. No. 5413. Yük. 0.49 m., genişlik 0.22 m., kalınlık 0.16 m. Zengin süslü, kemerli bir nişin sağ tarafına ait parça ile bunun altında, üst kısımdan ince bir bant ile ayrılmış olan sahada yönü sağa olan, fakat başını sola geriye döndürmüş, sakallı uzunca saçlı bir erkeğin belden yukarı kısmı. Sağ yanı kırık, elbisenin kolunda küçük keski darbeleri ile yapılmış kumaş katlarını belirten çentikler vardır. Solda bir hayvan başı (?), kemerde inci dizisi, boncuk ve imame sırası vardır. Kemerin iç tarafında yani tamburda akant yaprağı, dış tarafında yine yaprak tezyinatı vardır. Kabartmanın sağı başka yerde kullanıldığı sırada muntazam kesilmiştir. Bu kabartma parçasının kemeri yukarıda zikredilen Edirnekapı'da bulunan parçaya (37) çok benzer, bunun kemeri de aynı şekildedir, aynı zamana ait olabilirler.

5 — Kabartma parçası. *Mısır'a kaçış* (Res. 8). Evvelki ile aynı yerden. No. 5415. Yük. 0.74 m., gen. 0.45 m., Kal. 0.15., alt plintin genişliği 0.12 m. Üst kısmı kırılmıştır, iki parçaya ayrılmış ve yapıştırılmıştır. Üst ve yan kısımları noksan. Helezoni yivli sütunla ikiye ayrılan kabartma sahasında, sağda eşek (burada at gibi görünüyor) üzerinde amazon tarzında oturmuş Meryem ve kucığında çocuk İsa görülüyor. Meryem'in yüzü profildendir, sağa müteveccih. İsa'nın yüzü de profilden olmakla beraber, tamamen haraboldüştür. Meryem'in sol tarafı ve hayvanın ön kısmı noksan. Meryem ile sütun arasında üst kısmı kırık bir ağaç vardır. Kabartma sahasının altında diğer kabartmalarda olduğu gibi bir plint vardır. Kabartma kazma ile tahrip edilmiştir, alt kısmında ve sütunun solunda kazma izleri görülüyor. Sütunun solundaki sahneden hiçbir bakiye kalmamıştır. Kabartmanın işçiliği, kumaş katları diğer kabartmalardan değişik üslupta ve daha iyidir. Sağ

tarafı başka yerde kullanılmak üzere muntazam kesilmiştir.

6 — Kabartma parçası (Res. 9). Evvelki ile aynı yerden. No. 5414. Yük. 0.27 m., gen. 0.49 m., kalınlık 0.12 m. Akroter ihtiva eden bir kabartmanın sağ kısmı. Akroterin üst kısmı kırık, burada bir büst olduğu kalan izlerden anlaşılıyor. Akroterle alt kısım arasında boş düz bir bant vardır, altta üçgen şeklinde bir nişin sağ tarafı. Bu kısımdaki yarım ekusson içinde bir akant yaprağı, ve sahayı dolduran helezoni bir filiz var. Altta köşeli nişin düz olan sağ korniş, bunun altında kabartma sahasına ait tasvirsiz bir parça. Alt kısım gayrimuntazamdır.

7 — Alçak kabartma parçası (Res. 10). Evvelki ile aynı yerden. No. 5420, yükseklik 0.76 m., gen. 0.29 m. kalınlık 0.12 m. İki parçadır, birbirine eklenmiştir. Üzerinde ayakta giyimli başı noksan şahsa ait gövde ile onun iki yanında diğer iki şahsa ait kumaş katları. Baş kısmı boyundan itibaren noksan, diğer iki şahsın boyunları da görülüyor. Sağ elini göğsü hizasına kaldırmış, göğsüne bastırmaktadır. Elbise ince kıvrımlar halinde keski ile işlenmiştir. Figür sağa müteveccih, sağa adım atmak üzere bulunuyor. Bu parçanın İmrehor Camii kabartmalarından akroterli parçadaki havariler grubu gibi bir gruba ait olması muhtemeldir. Arkası düz, sağ yanı muntazam kesilmiştir, altta 0.15 m. eninde bir plint vardır.

8 — Kabartma parçası (Res. 11). Evvelki ile aynı yerden. Uzun saçlı ve sakalsız bir şahsın belden üst kısmı. Kabartmanın hiçbir tarafında çerçeve yoktur. Alt kısmı kırık. Cepheden tasvir edilen bu şahıs İmrehor Camii *Majestas* kabartması ile benzerliği çoktur. Bunun da bir *Majestas* sahnesine ait olması çok muhtemeldir. Kabartmanın solu ve üstü yontulmuştur. Sağ yanı ve altı gayrimuntazam kırılmıştır. Figür eliyle takdis işareti yapıyor. Kumaş katları keski ile yontulmuştur, arkası düzdür.

9 — Kabartma parçası (Res. 12). Evvelki ile aynı yerden. No. 5418. Yük. 0.34 m., Gen. 0.22 m., Kalınlık 0.12 m. Bütün

çerçevesi noksan. İki ayrı plânda sola doğru bakan sakallı iki havari büstü. Öndekinin sağ eli göğsü hizasına kalkıktır, her ikisinin de burunları kırılmıştır. Plâkın arkası düzdür. Kabartma kalınlığı 4 cm., plâkın kalınlığı 8 cm. dir.

10 — Kabartma parçası (Res. 13). Çapa'da Kız Sanat Enstitüsü yanında, iki tane kitabeli stel ile birlikte bulundu. No. 4536. Yükseklik 0.85 m., genişlik 0.50 m., Kalınlık 0.15 m., alttaki bandın eni 0.11 m. Sütun yüksekliği, kaide ve başlık hariç 0.30 m. Üstteki bandın eni 0.045 m. Figürün yüksekliği 0.53 m. Üç parçaya ayrılmış ve yapıştırılmıştır. Sütunlu bir lahti taklit eden kabartmanın sağ yanındır. Arkası, üst kenarı ve yanı düzdür. Sağda üç yivli bir paye, solda helezoni yivli bir sütunla tahdit edilmiş kemerli bir niş içinde ayakta cepheden tasvir edilmiş bir erkek. Gözleri yumuk gibidir. Kabartmanın solu sütundan itibaren kırılmıştır. Kabartmanın sola doğru ne kadar devam ettiği kati olarak tahmin edilemezse de, kemerli niş yanındaki sütun başlığının genişliğine ve kalan ize nazaran köşeli ve kemerli olmak üzere iki niş daha ihtiva etmesi gerekiyor. Ayakta duran şahıs elinde bir rulo tutuyor, kısa saçlı ve sakalsızdır, ayaklarında sandal vardır ve ayaklar profilden gösterilmiştir. Bacakları kısadır, bodur bir şahıstır. Kumaş katları kabaca gösterilmiştir. Rulo tutan kol kumaş katları üzerinde pek acemice ve nispetsiz bir şekilde işlenmiştir. Bu kabartmada, köşede, diğer kabartmalarda görülen akroter yoktur. Gösterilmediği veya ayrıca yapılarak mezar yapısında yerine konulduğu düşünülebilir. Kemerde stilize sade yaprak tezyinatı vardır, yaprağın orta damarı çizgi ile gösterilmiştir. Bu tezyinata Ravenna lahitlerinde (38) Fenari İsa'da bulunan kabartma etrafında (Res. 15) rastlanır. 6 veya 7 nci asra ait Taşoz'da bulunan korkuluk

(38) Volbach, Frühchristliche Kunst, No. 174-179.

levhalarında biraz değişik bir tarzda bu tezyinat görülmektedir (39).

11 — Kabartma parçası. Daniel (Res. 14). İstanbul'da bulunmuştur, tam bulunduğu nokta malûm değildir. No. 3289. Yükseklik 0.53 m., genişlik 0.54 m., kabartma sahasının kalınlığı 0.16m., nebati süslü olan üstteki firizin kalınlığı 0.20m. Nebati süslü bir firiz altında kemerli niş ihtiva eden bir parçadır. Niş içinde ortadan ve yanlardan nişe tutturulmuş bir perdenin altında, kolları açık olan Daniel cepheden tasvir edilmiştir. Kabartmanın yanları, alt kısmı ve üstü kırılmış ve yontulmuştur. Solda kemerin sütuna istinat ettiği noktada sütun başlığına ait pek ufak bir parça vardır. Üstte akant yapraklarından yapılmış yüksek bir firiz, yapraklar kemerin tam ortasında sağa ve sola doğru kıvrılmakta ve bu yaprakları bir ince bant birbirine raptetmektedir. Daniel'in elbisesinin kollarında kumaş katlarını belirten keski ile yapılmış çentikler vardır. Bel den aşağı kısmı kırıktır.

12 — Kabartma parçası. Yunus'un deniz ejderine atılması (Res. 15). Fenari İsa'da, cami yakınında 1933 yılında kanalizasyon inşaatı sırasında bulundu. No. 4517. Yük. 0.90 m., gen. 0.71 m., kalınlık 0.12 m. beş parçaya ayrılmış olup, birleştirilmiştir. Kabartmalı ve fakat sütunsuz bir lahti taklit eden kabartmanın sol tarafıdır. Sağ yanı nokсандır, figürler ve bordür hayli aşınmıştır. Sol yanında ve üst kenarında yukardaki 4536 No. lu kabartmada (Res. 13) ve Ravenna lahitlerinde görülen şekilde yaprak sırası vardır. (Bk. Not. 37 - 38). Alttaki 0.12 m. genişliğinde diğer kabartmalardaki gibi bir plint mevcuttur. Kabartma sahasında Hazreti Yunus'un denize atılması tasvir edilmektedir. Yunus ve diğer şahıslar çıplaktır. Sağları diğer kabartmalardakiler gibi ensede bukle yapmaktadır.

(39) Mendel II, No. 683-684.